

“חטא זה ירדוף את האנושות עד קץ כל הימים”

“אמונתי אומרת לי שהחטא הקדמון השני כבר התרחש על ידי האנושות: על ידי שיתוף פעולה, או השכחה ושכחה, או אי דעת מכוונת מעצמה, או חוסר רגישות, או עניין רק בעצמם, או צביעות, או רציונליזציה חסרת לב. חטא זה ירדוף את האנושות עד קץ כל הימים. הוא לבטח רודף אותי ואני רוצה שכך יהיה הדבר”.

יאן קרסקי, חסיד אומות עולם מפולין¹

ב-26 בינואר 2018, אישר הבית התחתון בפרלמנט הפולני הצעת חוק האוסר לאזכר את חלקו של העם הפולני בפשעים שבוצעו בשואה, ואת השימוש בביטוי 'מחנה השמדה פולני' לתיאור מחנות המוות בהם נרצחו יהודים, אשר פעלו בשטחי פולין הכבושה. מי שיעבור על החוק החדש, כולל אזרחים שאינם פולנים, יהיה צפוי לקנס כספי או לעונש מאסר של עד שלוש שנים.²

מהלך זה עורר תגובות נזעמות בציבור הישראלי, הערני לניסיונות השונים להכחיש את מעורבות האוכלוסייה המקומית במדינות השונות, בהן פולין, במעורבות בשואת העם היהודי.

מערך שיעור זה נועד לסייע לקהל המורים להנגיש לתלמידים את הנושא, להבהיר להם את מהות הדיון הציבורי, ולציידם **במידע** שייסע להם לגבש את עמדתם בסוגיה.

א. מבוא:

ב-30 בינואר 1933 קיבל לידו אדולף היטלר את השלטון בגרמניה והחל במימוש האידיאולוגיה הנאצית. המפלגה הנאצית, והיטלר בראשה, רדפו קבוצות רבות באוכלוסייה, בהם סוציאליסטים, קומוניסטים, חולי נפש, הומוסקסואלים ובני סינטי ורומה (הצוענים). אך הנרדפים העיקריים היו היהודים, אשר הוגדרו על ידי האידיאולוגיה הנאצית כבני גזע נחות ומסוכן שאין להם מקום בחברה הגרמנית והאנושית.

בכל אחת מהמדינות שנכבשו על ידי הגרמנים, הוחלה מדיניות הרדיפה של היהודים על בני הקהילות היהודיות המקומיות.

ב-1 בספטמבר, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, פלשו הנאצים לפולין. בתוך כמה חודשים הורחבו כיבושי הנאצים, וכפועל יוצא מצאו עצמם יהודים במדינות רבות נוספות תחת הכיבוש הנאצי.

¹ אתר יד ושם: <http://www.yadvashem.org/he/articles/general/jewish-society.html>. על קרסקי ראו: <http://www.yadvashem.org/he/righteous/stories/karski.html>

² עופר אדרת, הארץ, 27 בינואר 2018: <https://www.haaretz.co.il/news/world/europe/.premium-1.5767462>

מפה מונפשת : כיבושי הנאצים 1938 – 1945, 8:39 דקות:

<https://www.youtube.com/watch?v=yUzplI3CZJM&feature=youtu.be>

בתוך כשנה מפרוץ המלחמה, נכלאו יהודי פולין בגטאות, ובמערב אירופה הוחל בנישולם מרכושם. עם כיבוש צפון אפריקה הוחלה הרדיפה הגזענית גם על יהודי המקום, ובדרום אירופה נשלחו יהודים לעבודות כפייה שם מצאו את מותם עשרות אלפי יהודים.

ב-22 ביוני 1941 פלש הצבא הגרמני לברית המועצות (ימבצע ברברוסה³), והוחל ברצח ההמוני של יהודי המקום. עד סוף אותה שנה כבר נרצחו כ-80% מיהודי ליטא. במקביל נרצחו כ-150,000 מיהודי רומניה על ידי רומנים וגרמנים. עד תחילת 1943 נרצחו רוב יהודי אוקראינה ומערב בלרוס.³

בדצמבר 1941 החל לפעול מחנה השמדה ראשון בחלמנו שבפולין, בו הושמדו יהודים. בתוך כמה חודשים **הקימו הנאצים** על אדמת פולין מחנות השמדה נוספים: אושוויץ בירקנאו, בלז'ץ, סוביבור, טרבלינקה ומיידנק. יהודים הובאו למחנות אלה מכל רחבי אירופה. רובם המכריע נרצחו מיד עם הגיעם.

איתור היהודים, תפיסתם ושילוחם למחנות הצריך שיתוף פעולה נרחב של האוכלוסייה המקומית, אשר בעצמה נרדפה על ידי השלטון הנאצי. שיתוף פעולה זה בא לידי ביטוי בהתעלמות מגורלם של היהודים (העומדים מן הצד⁴), בהלשנות על יהודים והסגרתם, ואפילו השתתפות פעילה ברצח עצמו (משתפי הפעולה). כך לדוגמה, כ-200,000 מיהודי פולין נרצחו על ידי הפולנים עצמם.

בה בעת, חשוב להזכיר ולהאדיר את אותם אנשים, **בהם כ-6,700 פולנים**, אשר **בחרו** לסייע ליהודים ולהצילם, על אף המחיר הכבד של סיכון עצמם והיקרים להם. אלה הם 'חסידי אומות העולם'.

במהלך מלחמת העולם השנייה והשואה נספו כ-90% מיהודי פולין, כ-45% מיהודי בלגיה, כ-80% מיהודי הולנד, רוב רובם של יהודי סלובקיה, הונגריה, יוון ויוגוסלביה, כ-25% מיהודי איטליה וצרפת.⁴ מנגד, בדנמרק ניצלו כ-90% מהיהודים, לאחר שהמחתרת הדנית הבריחה אותם לשבדיה.

גם לאחר המלחמה נתקלו, לא פעם, יהודים בעוונות שכניהם לשעבר בשבו ממחנות הריכוז לארצותיהם ולביתם. המקרה הידוע ביותר הוא פוגרום קיילצה, בפולין, יולי 1946, במהלכו רצחו הפולנים 42 ניצולי שואה ששבו לעיר.

³ תחילת הפתרון הסופי, אתר יש ושם: <https://www.yadvashem.org/he/holocaust/about/final-solution-beginning.html>

⁴ גורל היהודים ברחבי אירופה: יד ושם: <https://www.yadvashem.org/he/holocaust/about/fate-of-jews.html>

ב. דוגמאות למעורבות האוכלוסייה המקומית ברצח היהודים:

יחס הפולנים ליהודים בגנרל גוברנמן⁵ בשנת 1939, עמנואל רינגרבלום⁶:

http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202295.pdf

הטבח בידוובנה, פולין, יולי 1941:

http://www.yadvashem.org/yv/he/research/ghettos_encyclopedia/ghetto_details.asp?cid=470

פוגרום יאשי, רומניה, יוני 1941:

<http://www.yadvashem.org/he/holocaust/this-month/june/1941-3.html>

באבי יאר, אוקראינה, ספטמבר 1941:

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=8423>

הונגריה, אוקטובר 1944:

<https://www.yadvashem.org/he/holocaust/about/fate-of-jews/hungary.html>

סיפורו של דב שמעוני, הונגריה, על מעורבות אנשי 'צלב החץ ברצח יהודים', 2:56:

<https://www.youtube.com/watch?v=dPSj6ce5Hh8&list=PL7AF15588BFB5CE730&index=9>

ג. שאלות לדיון:

בכל אוכלוסייה התקיימו 3 דפוסי תגובה לרצח היהודים: משתפי הפעולה, העומדים מן הצד, חסידי אומות העולם.

לפניכם קטע מתוך יומנה סבינה דלז'נייבסקי מפולין.⁷

- זהו את דפוסי התגובה המופיעים בקטע, לגורלם של היהודים.

- נסו לשער, מה היו המניעים של כל אחד המופיעים בקטע?

⁵ גנרל גוברנמן, 'הממשל הכללי לשטחים הכבושים בפולין' – השם שניתן על ידי הנאצים לשטחי פולין אשר לא סופחו לגרמניה. באזור זה בוצעה רוב ההשמדה של היהודים בשואה.

⁶ עמנואל רינגרבלום, היסטוריון יהודי פולני אשר הקים את הארכיון המחתרתי בגטו ורשה אשר כונה 'עונג שבת'. הארכיון הוטמן בגטו ורובו אכן התגלה לאחר המלחמה. רינגרבלום עצמו נרצח על ידי הנאצים יחד עם חסידי אומות העולם שהסתירו אותו.

⁷ השואה בתיעוד: מבחר תעודות על חורבן יהודי גרמניה ואוסטריה, פולין וברית המועצות, יד ושם, תשל"ח, עמ' 262

147. קטע מתוך יומנה של פולנייה בווארשה

7.6.[1943]

... כאשר שתייהן, היא ותרזה יצאו מהבית, הנריק, בכדי לא לעבור את החצר, התגנב החוצה דרך החלון... מהמספרה חזר באותה דרך, אולם מן המרפסת של קומה גבוהה יותר התבוננה בהסתננותו של הנריק אשה מהפולקסדויטשה ששמה פודגורסקה. כפי שהתברר מאוחר יותר חשדה כבר מזמן בתרזה שהיא מסתירה יהודים. היא רצה מיד לתחנת הז'אנדארמריה ולאחר כמה דקות הוקף הבית. הז'אנדארמים פריצו את הדלת ומצאו רק את הנריק. היכו אותו אך הוא שתק. הוא התנהג כאילם. הם חיכו לבעלת הדירה. דיירי הבית החליטו להזהיר את תרזה בעזרת ילדיהם. כאשר נודע לה מה אירע, במקום לברוח היא חזרה לביתה. היא היתה, כך נדמה, אדם ממוצע וריקני, ובכל זאת הוכיחה את עצמה כבחורה אמיצה. נדמה היה לה [שאם תצהיר] שהיא מכירה את הנריק מספר שנים ויודעת כי הוא "ארי", יעלה בידה להצילו. על עצמה לא חשבה. כאשר נכנסה נתן לה הנריק השותת דם להבין, כי לא אמר דבר. החלה חקירה מי הוא ומדוע אינו מדבר. היא הסבירה: "בוודאי נבהל". כן הסבירה שהיא מכירה אותו מזה שנתים והוא פולני. לשאלה מדוע יצא מן הדירה דרך החלון השיבה שנדברו ביניהם, שכך יעשה בזמן שהיא איננה בבית. אז הורה אחד הגרמנים, מבלי להסס, בנוכחותה של תרזה לבדוק באופן ברוטלי את הנריק. לקחו את שניהם. את הנריק הרגו. את תרזה הצילו לאחר מאמצים גדולים קרוביה פולקסדויטשה, בעלי הקשרים. שלחו אותה למחנה ריכוז.

W. Bartoszewski & Z. Lewinowna (eds.), Ten jest z ojczyzny mojej—Polacy z pomocą Żydom 1939—1945, Krakow, 1969² pp. 589—590
• סבינה דל'ויניבסקי (Dluzniewski)

פולקסדויטשה – אנשים ממוצא אתני גרמני שחיו מחוץ לגרמניה.

ז'אנדארמריה – גוף צבאי המסייע למשטרה המקומית

הצעה נוספת:

חלקו את הכיתה ל-5 חלקים.

חלקו לכל קבוצה את הציטוט מדבריו של יאן קרסקי המצויים בעמוד 1:

בקשו מכל קבוצה לבחור את המשפט המשמעותי ביותר עבורם.

במליאה – דונו במשמעות הדברים לנוכח מה שלמדו מהשיעור.

סיכום:

לולא השתתפו אזרחים כה רבים מחוץ לגרמניה במסע ההשמדה היו הרבה פחות יהודים נרצחים בשואה. אבל מספר הנספים עלול היה להיות גדול יותר לולא לא-גרמנים אחרים שלא שיתפו פעולה ואפילו הפריעו.

בין המשתתפים הבולטים ברצח היו כנופיות של אוקראינים, ליטאים ולטוויים, שהופעלו בידי הגרמנים ושחטו עשרות אלפי יהודים. יחידות פרטיזניות בפולין ובמקומות אחרים רצחו יהודים אפילו בשעה שלחמו בנאצים. יהודים שניסו להימלט או להסתתר נמסרו לשלטונות לעתים קרובות בידי מקומיים שביקשו לזכות בגמול או קיוו להשתלט על רכוש יהודי ויש שכילו ביהודים את זעמם. המדיניות הנאצית שלפיה הוכרחו היהודים לענוד טלאי צהוב שיקפה את הנחתם שהנהגה הזו יביא לבידודם מן הסביבה.

ואף-על-פי-כן הצילו גויים רבים עשרות אלפי יהודים, ועל שום כך הם נקראים חסידי אומות העולם. במדינות אחדות, כגון בולגריה וצרפת, השפיעה דעת הקהל על מקבלי ההחלטות בדרכים שהובילו להצלת חייהם של יהודים רבים.⁸

הרחבה:

האוכלוסיות המקומיות – סקירה של יחס האוכלוסיות לגורל היהודים, על פי מדינות, כולל ביבליוגרפיה רחבה להעשרה. אתר יד ושם:

<http://www.yadvashem.org/he/education/educational-materials/research-papers/local-population.html>

מידע על האוכלוסיות במדינות הכבושות והצלת היהודים בהן:

http://education.yadvashem.org/yodalef-yodbet/pdf/righteous_history.pdf

מאגר מידע על תגובות האוכלוסיות המקומיות, כולל יצירות אומנות, מובאות מן המחקר, עדויות, ערכי לקסיקון, יומנים ותצלומים. אתר יד ושם:

https://www.yadvashem.org/yv/he/holocaust/resource_center/item.asp?gate=1-11

מערך שיעור בנושא חסידי אומות עולם, 'בשבילי הזיכרון':

<http://education.yadvashem.org/yodalef-yodbet/righteous.asp>

סיפורה של שרה וינשטיין על חסיד אומות עולם שהציל אותה ומנגד האוקראינים שרצחו את אביה, 2:53:

<https://www.youtube.com/watch?v=2pFGVF8fQR4&index=8&list=PL7AF1558BFB5CE730>

מיכאל ירון, הוראת נושא השואה בשיעורי היסטוריה בחטיבה העליונה, יד ושם, 2004, עמ' 85-

83

⁸ שאלות שמרבים לשאול, יד ושם: <http://www.yadvashem.org/he/holocaust/faqs.html>